

Németország makrogazdasági elemzése

Dolgozatunk célja Németország általános gazdasági elemzése volt, továbbá három hipotézist vizsgáltunk meg. Ezek a hipotézisek az alábbiak:

1. Németország gazdasági értelemben az Európai Unió motorjának tekinthető.
2. A gazdaság bővülése hosszú távon fenntartható.
3. A 2015. január 1-jén bevezetett minimálbér-emelés nem vetette vissza a növekedést és nem okozott emelkedő munkanélküliséget.

Elemzésünkhöz a főbb makrogazdasági mutatókat, statisztikákat és aktuális szakkik-keket használtuk fel, annak érdekében, hogy minél szélesebb körű, pontosabb képet kapjunk az ország gazdasági helyzetéről, valamint jövőbeli kilátásairól. Többek között górcső alá vettük az ország GDP-jét, államháztartási bevételeit és kiadásait, az állam-adósság szintjét, folyó fizetési mérlegét, monetáris és fiskális politikáját, foglalkoztatott-sági adatait, társadalmi indikátorait és életszínvonalbeli mutatóit. Ezeket az adatokat igyekeztünk az EU-, illetve OECD-adatokhoz mérni, ennek segítségével megállapítani az ország EU-n belüli gazdasági szerepvállalását.

Megállapításunk szerint Németországnak, bár az EU motorjának tekinthető és ez a szerep a Brexit hatására valószínűleg erősödni fog, problémákkal is szembe kell néznie. A kutatásunk alapján a második hipotézis is igaznak bizonyult, hiszen a német gazdaság jelenlegi állapota fenntartható, még ha bizonyos jelek arra is utalnak, hogy hosszabb távon a társadalom előregedése gondot jelenthet. Ennek megoldására a Közel-Kelet válságövezeteiből érkező menekültek, illetve az Unión belüli migráció jelenthetnek egyfajta megoldást, abban az esetben, ha sikeres integrációval párosulnak. Harmadik feltételezésünk igazolásához hosszabb távú vizsgálat szükséges, mert a minimálbér-emelés hatásai jelenleg nehezen tetten érhetők.

Kulcsszavak: Németország, makrogazdasági elemzés, növekedés, minimálbér

1 Hajnal Zsófia BGE-KKK NGG mesterképzés hallgató; e-mail: zsafia.m.hajnal@gmail.com.

2 Pammer Noémi BGE-KKK NGG mesterképzés hallgató; e-mail: pammer.noemi@gmail.com.

3 Szabó Gyula BGE-KKK NGG mesterképzés hallgató; e-mail: g.szab@yahoo.com.

A kutatást az EFOP 3.6.1-16-2016-00012 számú Innovatív megoldásokkal Zala megye K+F+I tevékenysége hatékonyságának növeléséért című projekt támogatta.

Bevezetés

A világgazdasági folyamatok elemzése ma komplex feladat, egy országos gazdasági esemény akár globális jelentőségűvé is válhat az államok közti függőségi viszonyok miatt. Így tehát rengeteg statisztika, tanulmány, elemzés segít megérteni egy-egy jelenség hatását. Németország, mint a világgazdaság egyik legerősebb országa, illetve az Európai Unió motorja, szintén érintett volt a 2008-as válság okozta gazdasági növekedés visszaesésében, azonban mostanra visszanyerte a válság előtti erejét és gazdasága növekedésnek indult. Ez nagyban magyarázható a világgazdaság erősödésével, a nemzetközi kereskedelem további bővülésével és Németország bevándorláspolitikájával.

A 82,5 milliós népességű (DESTATIS, 2017a) országnak kihívásokkal is szembe kell néznie, a gyorsan öregedő társadalom strukturális változtatásokat igényel, amelyet a jelenlegi kormány a menekültek/migránsok és a nők teljes munkaidőben történő foglalkoztatásával, a nyugdíjkorhatár emelésével szeretne megoldani. A bankszektor is nehézségekkel áll szemben. A jelenlegi negatív kamatláb – amellyel az inflációt és a gazdasági növekedést szeretné az Európai Központi Bank (EKB) erősíteni – csökkenti a bankok nyereségeit (csökkennek a betéti kamatok), ugyanakkor a kiadások és a működési költségek magasak, ami például a vállalati szférában okoz nehézséget a magas tőkét igénylő technológiai változások és környezetvédelmi intézkedések miatt.

A német magánszektor fogyasztásának növekedése a jelenleg erős munkaerőpiacnak és az alacsony energiaáraknak köszönhető. Az alacsonyabb olajárak jó hatással voltak az autóiparra, ami erősítette az ország exporttevékenységét. A folyó fizetési mérleg aktívuma a GDP 8,5%-át érte el 2015-ben, 2016-ban pedig 8,36%-ot (OECD, 2017d). Ha előretekintünk, az EKB jelenlegi és várható jövőbeni monetáris politikája növelni fogja az inflációt, míg a GDP 2016-ban 1,7%-kal, 2017-ben 1,5%-kal fog emelkedni. Ez a prognózis csupán csekély bővülést jelez, illetve még nem veszi figyelembe Nagy-Britannia kilépését az Európai Unióból. Továbbá, a bizonytalan globális gazdasági helyzet és a gyorsan öregedő társadalom komoly fenyegetést jelent az ország számára, így középtávon nem várható erőteljesebb gazdasági növekedés (IMF, 2016a: 4).

A gazdaság bővülésének megtorpanásához több tényező is hozzájárult, mint például a Deutsche Bank bedőlésének veszélye és esetleges állami megmentésének költségei, vagy a 2017-es parlamenti választások kimenetelének hatása a gazdaságra és az EU további működésére.

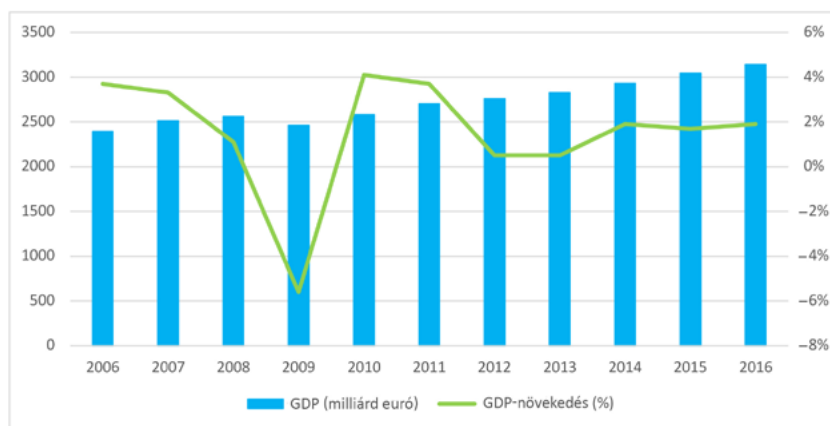
A következő fejezetekben szeretnénk részletesebben bemutatni az ország legfőbb gazdasági mutatóit. Az általános jellegű elemzés mellett három hipotézist kívánunk megvizsgálni:

1. Németország gazdasági értelemben az Európai Unió motorjának tekinthető.
2. A gazdaság bővülése hosszú távon fenntartható.
3. A 2015. január 1-jén bevezetett minimálbér-emelés nem vetette vissza a növekedést és nem okozott emelkedő munkanélküliséget.

1. Nemzeti számlák

Ha egy ország gazdasági teljesítőképességét kívánjuk vizsgálni, elengedhetetlen a bruttó hazai termékre vonatkozó adatok áttekintése.

1. ábra: Németország összes GDP-je (milliárd Euróban), illetve a GDP-változás %-os üteme

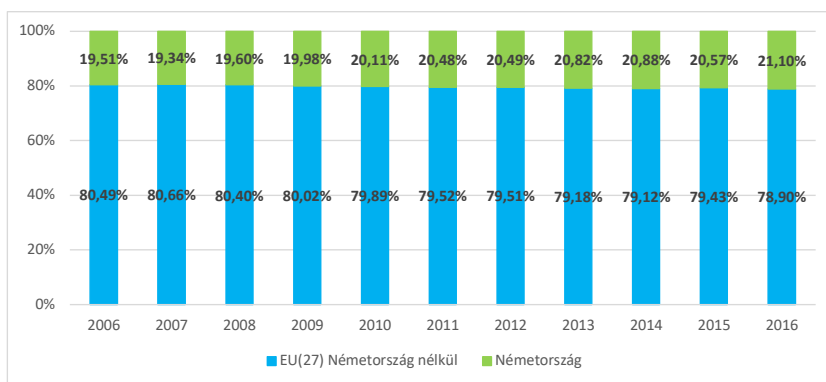
Forrás: EUROSTAT (s.a.a.)

A német gazdaság növekedésének ívét a 2007–2008-ban bekövetkezett pénzügyi válság megtörte, azonban a 2009-es mélypontot követően lassú bővülést figyelhetünk meg. A növekedés 2012-ben megtorpan, és abban az évben, valamint 2013-ban csupán

0,5%-ot ért el (EUROSTAT, s.a.a). Ennek oka az egész Eurozónát érintő visszaesés volt, azonban Németország gazdasága, – több államtól eltérően, – ekkor sem fordult recesszióba (Deutsche Welle, 2014). Az Európai Unió legjelentősebb gazdasági erővel bíró államának GDP-je 2016-ban 3144,05 milliárd Euró volt, a növekedés üteme az előző évhez viszonyítva igen szerény, mindösszesen 1,9% (EUROSTAT, s.a.a).

Amennyiben a GDP-re vonatkozó mutatószámokat vetjük össze az EU28-ak eredményeivel, választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy Németország valóban az Európai Unió motorjának tekinthető-e.

2. ábra: A német gazdaság Európai Unión belüli részaránya (az összes GDP %-ában)

Forrás: Az EUROSTAT (s.a.a.) alapján saját számítás

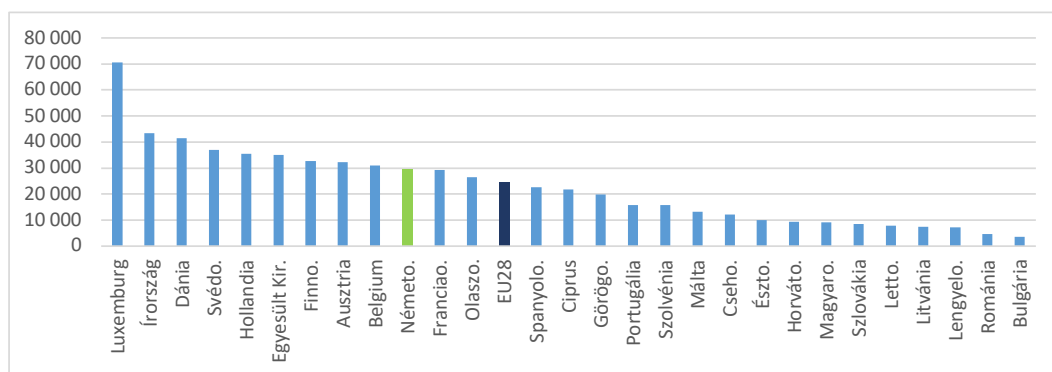
Németország az Európai Unió összes GDP-jének megközelítőleg az egyötödét termelte meg az elmúlt évek során (2016-ban a 21,1%-át). Ezzel az összteljesítményhez való legnagyobb hozzájárulást tudhatja magáénak a 28 tagállam közül. A 2016-os adatokat tekintve az Egyesült Királyság követi a sorban (16,06%), míg a harmadik Franciaország (14,95%). A negyedik legmagasabb eredményt Olaszország érte el (11,28%), a többi tagállam részaránya 10%-alatt maradt (EUROSTAT, s.a.a, saját számítás).

A Brexit hosszú távú hatása pillanatnyilag nehezen megjósolható, de az bizonyos, hogy a szigetország távozása a német dominancia erősödéséhez fog vezetni. (Ha nem vesszük figyelembe a kiválni készülő Egyesült Királyság hozzájárulását az EU GDP-jéhez, úgy a Németország által képviselt arány – a 2016-os adatok alapján – 25,13%, amely már-már gazdasági túlsúlynak nevezhető.) (EUROSTAT, s.a.a, saját számítás.)

Amennyiben az elmúlt tíz év változásait vizsgáljuk, ez az arány – mérsékelt ingadozás mellett – enyhén növekvő tendenciát mutat. Nem volt ez másképp a 2009-es visszaesés idején sem. Sőt, mivel ebben az évben a részarány közel 0,4 százalékponttal növekedett, ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a krízis a német gazdaságot kevésbé érintette súlyosan, mint általában a többi tagállamot.

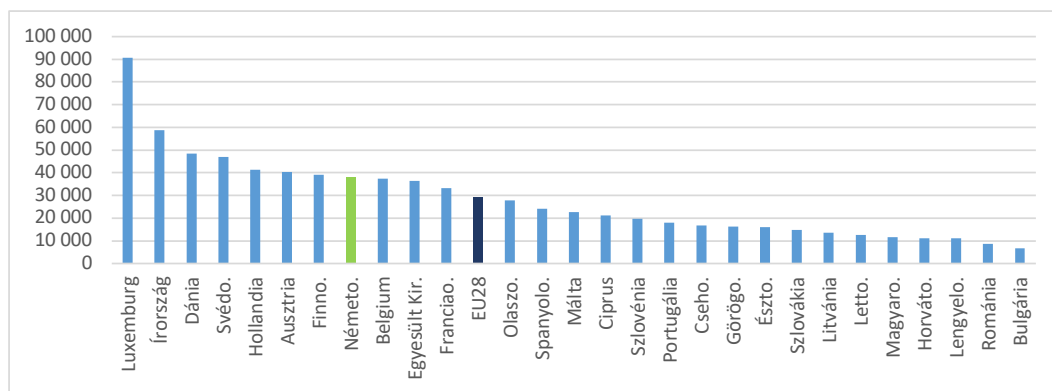
Az egy főre eső bruttó hazai termék összegét görcső alá véve, Németország átlagon felüli teljesítményt nyújt. 2006-ban 29 500 euró volt az eredmény, amely 2016-ra elérte a 38 100 eurós szintet. Így nemzetközi összehasonlításban sikerült két helyet „javítani”, az EU-tagállamok közül a 8. helyezést érték el (EUROSTAT, s.a.b).

3. ábra: Az egy főre eső GDP 2006-ban (euróban, jelenlegi árfolyamon)

Forrás: EUROSTAT (s.a.b.)

4. ábra: Az egy főre eső GDP 2016-ban (euróban, jelenlegi árfolyamon)

Forrás: EUROSTAT (s.a.b.)

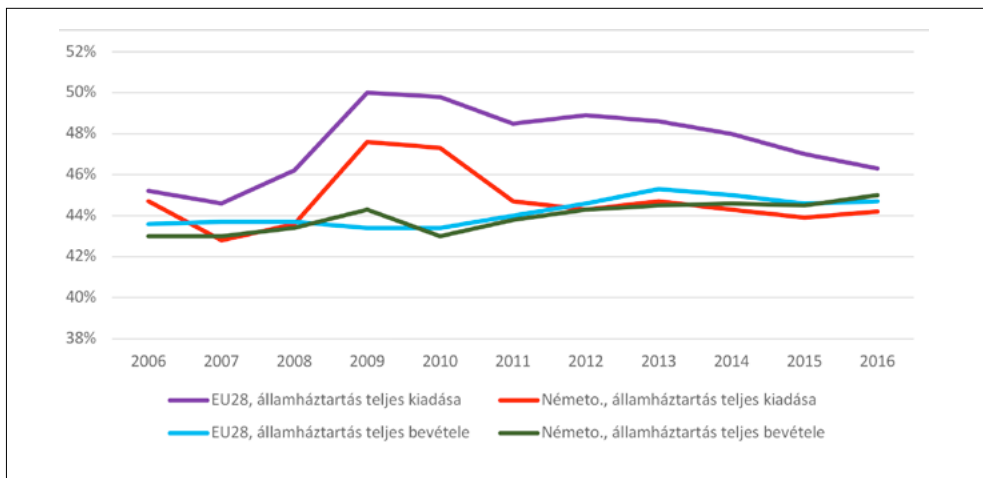
A GDP szektoronkénti megoszlása szerkezetileg nagyon hasonló a többi fejlett államéhoz. A 2016-os adatok alapján legjelentősebb arányban a szolgáltató szektor járult hozzá a GDP-hez, mintegy 69%-kal. Ezt az ipar követi, melynek részaránya az építőipar nélkül megközelítőleg 26%. Az építőipar nagysága kerekítve 5%, míg az agrárgazdaság csupán 1%-körüli szintet ért el (DESTATIS, 2017c).

Összességében elmondható, hogy bár a válság hatása rányomta bélyegét a német gazdaság teljesítőképességére, és az azt megelőző időszak dinamikus növekedése még valószínűleg sokáig nem tér vissza, de lassú és mérsékelt ütemű javulásnak lehetünk tanúi. A német gazdaság ismételt fellendülésébe vetett bizalmat tükrözi az a tény is, hogy a három legnagyobb hitelminősítő intézet (Standard & Poor's, Fitch Ratings, Moody's) a befektetésre leginkább ajánlott, AAA kategóriába sorolta az országot a jövőre vonatkozó stabil kilátásokkal (Calia 2015).

2. Kormányzati pénzügyi statisztikák

2016-ban a német államháztartás teljes bevétele 1414 milliárd euró volt, ez a bruttó hazai termék 45%-a. Ezzel szemben a kiadások csupán 1388 milliárd eurót tettek ki, amely GDP-arányosan 44,2%, azaz az államháztartás többlete a múlt évben elérte a 0,8%-ot (Eurostat, s.a.c).

5. ábra: Németország, illetve az EU tagállamainak (28) teljes államháztartási bevételei és kiadásai a GDP %-ában

Forrás: Eurostat (s.a.c.)

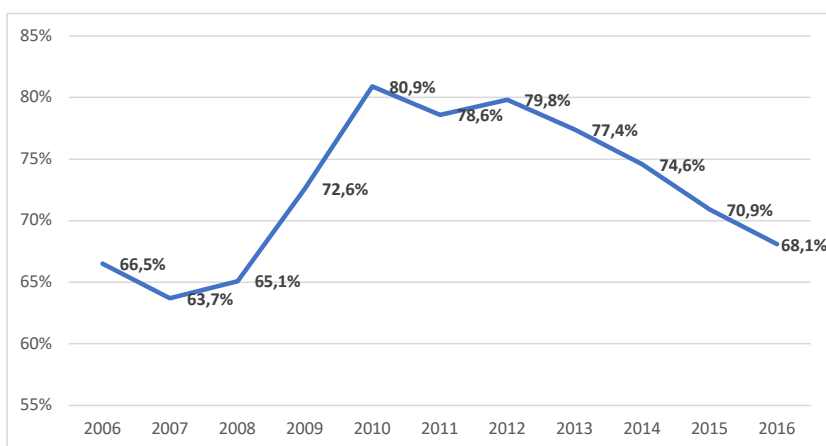
Amennyiben hosszabb időszakot vizsgálunk, úgy jól kirajzolódik a szigorú német fiskális politika konzervatív természete. Ez különösen szembetűnő, ha összevetjük az EU28 tagállamának együttes eredményeivel.

Az 5. ábrán jól kivehető a német kormányzat által követett gazdaságpolitika, amely az államháztartás kiadásait igyekszik egyensúlyban tartani annak bevételeivel. Bár a pénzügyi világválságot követő időszakban ezek elszakadtak egymástól, 2011-től véget vetettek a túlköltekezésnek. Ennek folyományaként a legutóbbi évben a bevételek már meghaladták a kiadásokat. Ezzel szemben az összes EU-tagállamot vizsgálva jelentős költségvetési deficit rajzolódik ki, amely már a krízist megelőzően is jellemezte a közösséget.

A német fiskális szigor egyrészt kedvező a költségvetés fenntarthatóságának szempontjából, másrészt így nem használják ki azokat a gazdasági előnyöket, amelyek az állami költekezéssel együtt járhatnának. Ennek problematikus mivoltára már Mario Draghi, az Európai Központi Bank elnöke is felhívta a figyelmet (Münchau 2016). A Németországba érkező menekültek integrációjának várható költségei azonban ezen a területen is változásokhoz vezethetnek, ugyanis az elkövetkező években a német kormány tervei szerint erre a célra mintegy 77,6 milliárd eurót költenének (Thomas 2016).

Az ország 2016-os konszolidált bruttó államadósága 2140 Mrd euró volt, ami a GDP 68,1%-a. Ez jóval alacsonyabb az EU 28 tagállamának GDP-arányosan 83,2%-os teljes államadóságánál. A jelenlegi gazdaságpolitika eredményeként a válság időszakában megnövekedett államadóság szintje ismét csökkenő tendenciát mutat (Eurostat, s.a.d).

6. ábra: Németország konszolidált bruttó államadósága a GDP %-ában

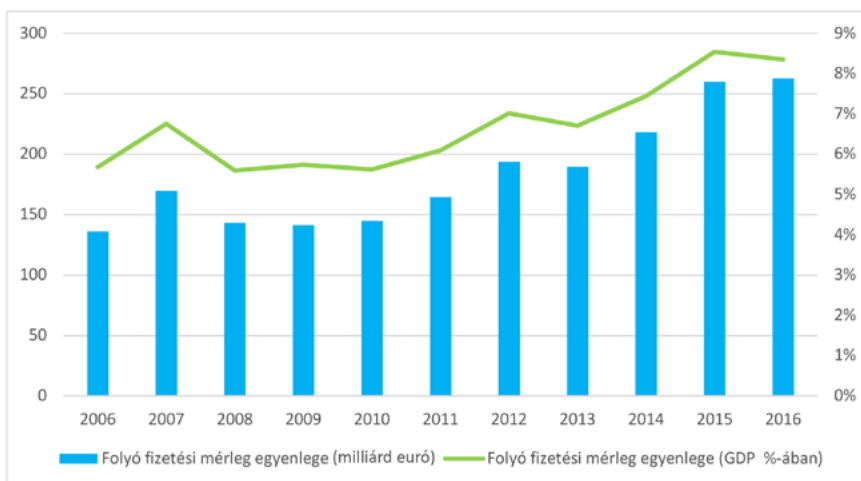
Forrás: Eurostat (s.a.d.)

Mivel a fenti ábra az adatokat a bruttó hazai termék arányában ábrázolja, ezért fontos hangsúlyozni, hogy a gazdasági válságot követő drámai emelkedés, illetve az utóbbi 4 év jelentős csökkenése nem pusztán az eladósodásra, valamint az adósságtörlesztésre vezethető vissza, hanem nagymértékben hatással volt rá a GDP nagyságának évenkénti változása is. Összességében mégis elmondható, hogy az ország adósságállománya kezelhető méretű.

3. Fizetési mérleg

A fizetési mérleg elemzésünk szempontjából leglényegesebb része a folyó fizetési mérleg.

7. ábra: Németország folyó fizetési mérlege és GDP-arányos egyenlege

Forrás: Az OECD (2017a) alapján saját számítás

A folyó fizetési mérleg egyenlege az elmúlt tíz évben mindvégig többlettel zárt. Bár a pénzügyi válságot követő időszakban visszaesés volt tapasztalható, azonban a 2014 és 2016 közötti időszakot ismét dinamikus növekedés jellemzi. 2013-tól 2015-ig a folyó fizetési mérleg GDP-arányos egyenlege is javult, mert a bruttó hazai termék növekedésénél nagyobb arányban emelkedett. Amennyiben a 2016-os évet vizsgáljuk, a német folyó fizetési mérleg 262 402 milliárd euró többletet mutatott (ami a bruttó hazai termék 8,35%-a, és mint ilyen, valamivel gyengébb, mint az előző évben elért 8,54%-os eredmény). A német folyó fizetési mérleg 2016-ban 121 milliárd euróval volt több, mint

például a válság mélypontjának számító 2009-es évben tapasztalható érték (OECD, 2017b alapján saját számítás). Ennek oka elsősorban az, hogy az exportált áruk értéke jóval dinamikusabban növekedett, mint a Németországba irányuló áruimport. Ez a javulás különösen akkor szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy a szolgáltatások egyenlege ugyanebben az időszakban negatív volt, így rontva a folyó fizetési mérleget (Deutsche Bundesbank, 2017). A fenti tendenciák mindenképpen pozitívan hatnak az ország nemzetközi fizetőképességének alakulására.

Végezetül érdemes szót ejteni a közvetlen tőkebefektetésekről (FDI). Ennek összege az elmúlt év során 22 627 milliárd euró volt, amely kimagasló eredménynek számít, ha például a 16 486 milliárd eurós francia növekménnyel vagy a nettó 2945 milliárd eurós olasz tőkekiáramlással vetjük össze (OECD, 2017a).

A fenti adatok megerősítik azon feltevésünket, amely szerint a német gazdaság teljesítménye és szerepe az EU-n belül – a nehézségek ellenére – hosszabb távon is fenntarthatónak bizonyulhat.

4. Monetáris statisztikák

Németország, hátrahagyva nemzeti fizetőeszközét, a márkát, 1999 óta tagja az eurózónának, így az ország monetáris politikájáért az Európai Központi Bank (EKB) és az ország központi bankja (Deutsche Bundesbank) a felelős. A monetáris döntéseknél a szövetségi bank elnökének van szavazati joga (éppúgy, ahogy a többi eurózóna-tagállam pénzügyi vezetőinek) az EKB kormányzótanácsában, így döntés nem születik meg az ország beleegyezése nélkül. Az EKB monetáris politikájának legfőbb célja az euró stabilitása, illetve a forgalomba kerülő pénzmennyiség szabályozása. Az árstabilitást úgy tudják elérni, ha az inflációs célt meg tudják közelíteni, vagyis az áremelkedésnek azt a szintjét, amely még pozitív hatással van a gazdaságra. Középtávon 2%-os vagy ahhoz közeli inflációs cél az irányadó az eurózóna tagállamaiban. Az eurózónához történő csatlakozás fontos előnyei, hogy megszűnnek az árfolyam-ingadozások, azaz kivédhető az árfolyamkockázat, mérséklődnek a valutaátváltásból adódó tranzakciós költségek, illetve az árak összehasonlíthatók lesznek az egységes piac révén. Hátránya viszont, hogy nincs az országnak saját, nemzeti monetáris politikája, tehát a nemzeti szuverenitás egy részét feladja. Az EKB-t gyakran éri az a vád, hogy a közös monetáris politikát a német érdekeket előtérbe tolva alakítja ki, hiszen Németország gazdaságilag az EU fő motorja.

A monetáris politikának több eszköze van, amely valamilyen szinten befolyásolja a gazdasági szereplők döntéseit. Nehéz meghatározni, hogy mekkora hatással vannak a monetáris politikai intézkedések a gazdasági növekedésre, sőt egyáltalán van-e rá hatásuk, mert nem lehet egyértelműen kimutatni, hogy némely változás egyértelműen csak az említett politikának köszönhető-e. Egy-egy lépés nincs azonnali hatással a makroökonómiai folyamatokra, azokat csak 1-2 évvel később lehet kimutatni. Ez önmagában nehezíti a nyomon követést. A legfőbb monetáris politikai eszköz a jegybanki alapkamat, amelynek változása kihatással van a kereskedelmi bankokra (behatárolja a kamatait), háztartásokra, vállalatokra. Jelenleg $-0,4\%$ -os betéti alapkamat van érvényben az eurózóna területén (ECB, s.a.). Ez a negatív kamatláb kedvezően hat a gazdasági növekedésre, hiszen ösztönzi a befektetéseket és a fogyasztást. 2016-ban nullához közeli volt az infláció Németországban és sok eurózóna-tagállamban, ez magyarázza az EKB döntését az alacsony alapkamatot tekintve. Azonban a lassuló gazdasági növekedés is hozzájárul a negatív értékhez, tehát ha az inflációs célt sikerül is elérni, valószínű, hogy a kamatláb 0 alatt marad. Németországban az irányadó kamatláb 2016 szeptemberében $-0,09\%$ volt, 2017 szeptemberében pedig $0,35\%$, ennek szerepe a maastrichti konvergenciakritériumok miatt fontos (ECB, 2017). A második monetáris politikai eszköz a kötelező tartalékráta, amely áttételesen a kereskedelmi bankok hiteltevékenységét szabályozza, így a német bankok is kötelesek a jegybanknál és az EKB-nál forrásaik meghatározott százalékáig tartalékokat képezni. Célja továbbá a kereskedelmi bankok stabilitásának megőrzése. A következő eszköz a nyílt piaci műveletek, amelyek például állampapírok értékesítésével, vásárlásával, visszavásárlási megállapodásokkal és jegybankikötvény-kibocsátásokkal befolyásolják a monetáris politikát. Németország esetében az árfolyam-politika nem játszik szerepet, hiszen az euró stabilitásáért az EKB a felelős.

A 2008-as gazdasági válság, illetve az eurózóna válsága reformokat követelt, emiatt bevezették az EKB működését segítő Egységes Felügyeleti Mechanizmust (Single Supervisory Mechanism, SSM), amely a bankok működését vizsgálja felül és szabályozza azokat, illetve az Egységes Vitarendezési Mechanizmust (Single Resolution Mechanism, SRM), amelynek feladata a válságkezelés (IMF, 2016b).

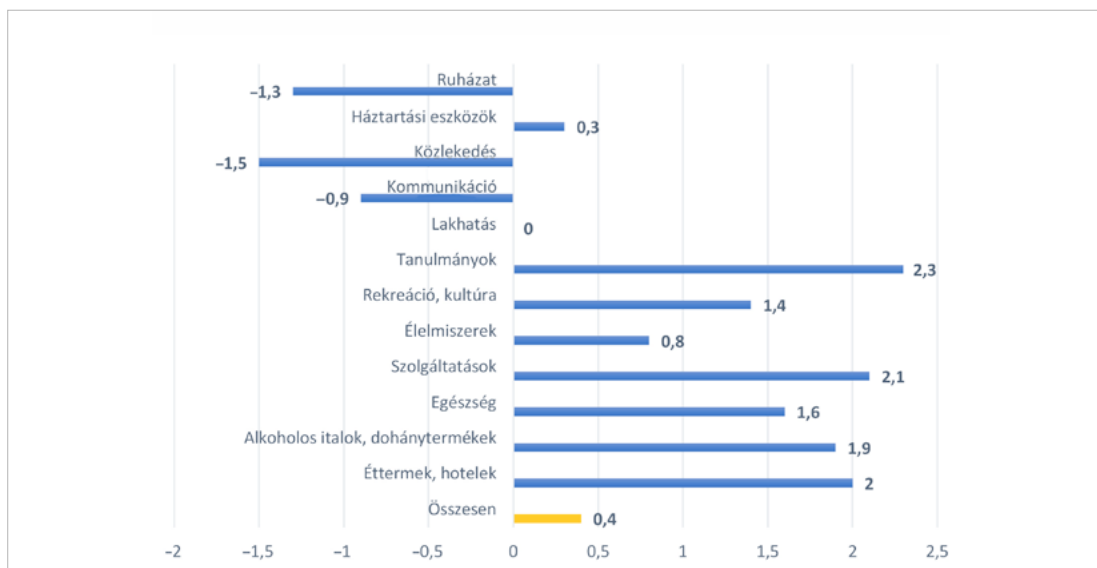
5. Árindexek

A fent említett hosszú távú inflációs célt (2%) jelenleg az ország közel teljesíti. A fogyasztói árak (Consumer Price Index, CPI) 2016 augusztusában összességében 0,4%-kal (8. ábra), 2017 szeptemberében pedig már 1,8%-kal (DESTATIS, s.a.) emelkedtek az előző év azonos időszakához viszonyítva. A 2016-os alacsony érték főként az energiaárak csökkenésével (-5,9%) magyarázható. Kiemelkedő volt az olajárak mérséklődése (-10,4%), egyedül a villamos energia ára a kivétel ez alól (0,7%). Ha eltekintenénk az energiaáraktól, az inflációs ráta 1,1% lenne az országban. A dohányárakat (3,3%), folyóiratokat (4,1%) és az élelmiszerárakat (0,9%) tekintve némi növekedés vehető észre, szintén az előző évhez viszonyítva. Jellemzően a gyümölcs (4,2%), zöldség (5,3%), étkezési zsírok, olajok (5,5%) és halak (3,4%) drágultak. Ezzel ellentétben kevesebbet kellett fizetniük a fogyasztóknak a tejtermékekért (-6,4%). A növekedés 2017 októberében is folytatódott, az élelmiszerárak együttesen 4,3%-kal növekedtek az előző év azonos időszakához képest (DESTATIS, 2017b). 2016-ban a ruházkodás olcsóbbá vált, 1,8%-kal csökkentek az árak, azonban 2017 szeptemberében már 1,9%-os növekedés volt ebben a szektorban is (DESTATIS, s.a.f.). A szolgáltatási szektorban inkább az árak növekedése jellemző, összességében 1,3%-kal emelkedtek 2015 augusztusáról 2016 augusztusára és 1,6%-kal 2017 augusztusában (DESTATIS, s.a.g.). A harmonizált fogyasztói árindex (Harmonised index of consumer prices, HICP) – amely a fogyasztói árak változásának nemzetközi összehasonlítása az Európai Unió tagjai között – csekély mértékben, 0,3%-kal növekedett szintén az előző év augusztusához viszonyítva (DESTATIS, 2016b). Célja a nemzetközi összehasonlítás – a legutóbbi adatok szerint az eurózóna inflációs rátája 2016 augusztusában 0,2%-os volt, az Európai Unió országaiban pedig 0,3%-os az előző év azonos időszakához képest (Eurostat, 2016c). Ezek a számok alátámasztják, hogy Németországban az EU-s átlag feletti az árak növekedése, és ez a tendencia folytatódni is fog a prognózisok szerint. 2017 szeptemberében az inflációs ráta elérte a 1,5%-ot az eurózónában és az 1,8%-ot az Európai Unióban (Eurostat, 2017b).

A termelői árindexek esetében külön statisztikák vannak az ipari, mezőgazdasági és építőipari területeken. Az ipari termelői árindex 2016-ban -1,6%-kal csökkent az előző év augusztusához képest (DESTATIS, 2016c), 2017 augusztusában pedig már 2,6%-os növekedést mérhetünk ebben a szektorban is (DESTATIS, s.a.h.). A mezőgazdasági

árak évről évre emelkednek, 2016 júliusában 5,2%-kal növekedtek az előző év azonos időszakához képest (DESTATIS, s.a.b). Az építőiparban minden területen áremelkedés tapasztalható: a lakossági építkezés 2,1%-kal, az irodaházak építése 2,2%-kal, az ipari építkezések 2,0%-kal és az útépítések 0,7%-kal növekedtek 2016 májusában az előző év azonos időszakához képest (DESTATIS, 2016a), és ez a növekedés 2017-ben is folytatódott, 3,1%-kal (DESTATIS, s.a.i.). Az import-, exportárak csökkentek (DESTATIS, 2016d).

8. ábra: A fogyasztói árak alakulása Németországban (2016. augusztus) az előző év azonos időszakához viszonyítva (%)

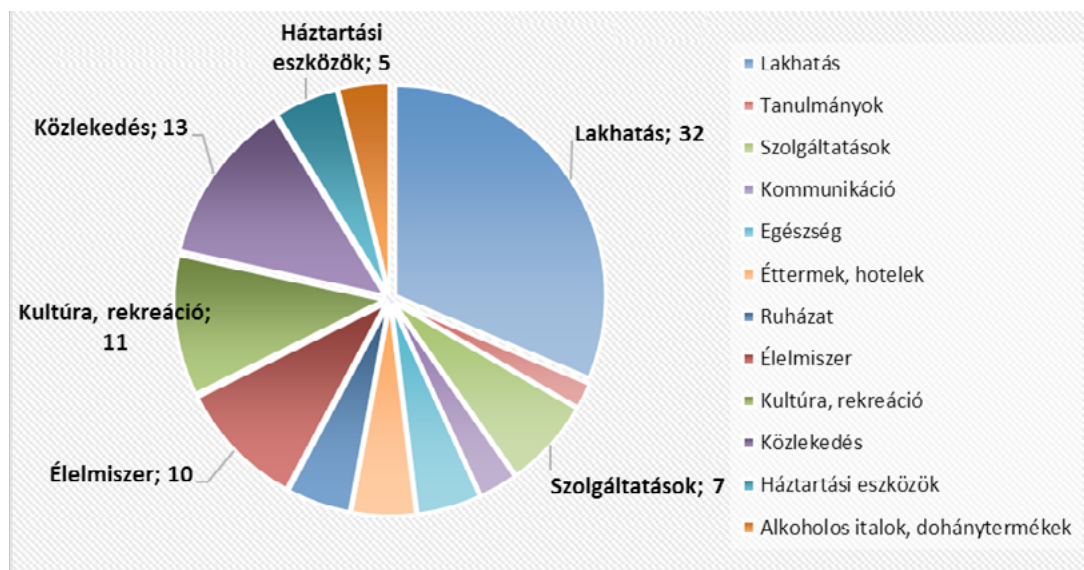

Forrás: DESTATIS (2016b)

Összeségében elmondható, hogy az árak növekednek. Az infláció jelenleg nagyon közel jár a kitűzött 2%-os értékhez, és a prognózisok továbbra is bizakodóak a magánszektor fogyasztása kapcsán. Az EKB előrejelzése szerint az eurózónában a következőképp alakul a magánszektor fogyasztása: átlagosan és éves szinten 2017-ben 1,6%-kal, 2018-ban pedig 1,5%-kal növekszik majd (EKB, 2016: 4).

A fogyasztói kosár összetétele megmutatja, milyen arányban és milyen termékekre költ átlagosan egy német állampolgár. A 9. ábra azt tükrözi, hogy az ország a jóléti államok közé tartozik, hiszen jelentős arányban költ kultúrára, sportra és az egyre modernebb háztartási eszközökre.

9. ábra: A fogyasztói kosár összetétele Németországban (%), a 2010-es adat súlyozva

Forrás: DESTATIS (s.a.c.)

A 2008-as gazdasági válság előtt és a válság évében magasabb infláció volt jellemző az országban, mint a válság utáni években. 2007-ben például 2,3%-kal, 2008-ban pedig 2,6%-kal nőttek a fogyasztói árak a megelőző évhez képest.

6. Foglalkoztatási statisztikák

Németországban a munkanélküliségi ráta alacsony (OECD, 2016a: 12). Az ILO adatai szerint 2016 második felében 4,3%-os volt (IMF, 2016a: 6), 2017 első negyedében pedig már csak kerekén 4% (OECD, 2017c). Összehasonlítva ezt az Eurostat EU28-akra vonatkozó 2016-os adatával, a 8,7%-kal (Eurostat, 2016b), illetve a 2017-es 8,1%-kal (Eurostat, 2017a), elmondhatjuk, hogy a német munkanélküliségi ráta még az EU-s átlag felénél is kisebb.

A teljes németországi munkaerő-állomány 2016-ban 42,4 millió fő volt, melyből 40,6 millió a foglalkoztatottak száma, 1,8 millió fő munkanélküli (IMF, 2016a: 45). 2017 augusztusában a foglalkoztatottak száma több volt az előző éves munkaerő-állományénál: 44,3 millió fő (DESTATIS, s.a.d.). A munkanélküliség 1,6 millióra

(DESTATIS, s.a.e.) csökkent. Az EU-s munkanélküli állomány 2016-ban 21,2 millió fős volt (Eurostat, 2016b), 2017-re ez a szám is csökkent, 18,7 millióra (Eurostat, 2017d), tehát elmondhatjuk, hogy a német adatok az EU-s adatokkal közel párhuzamban mozogtak.

Az inaktivitási ráta is nagyon alacsony európai viszonylatban, tavaly 24,7%-on állt (Eurostat, 2017c).

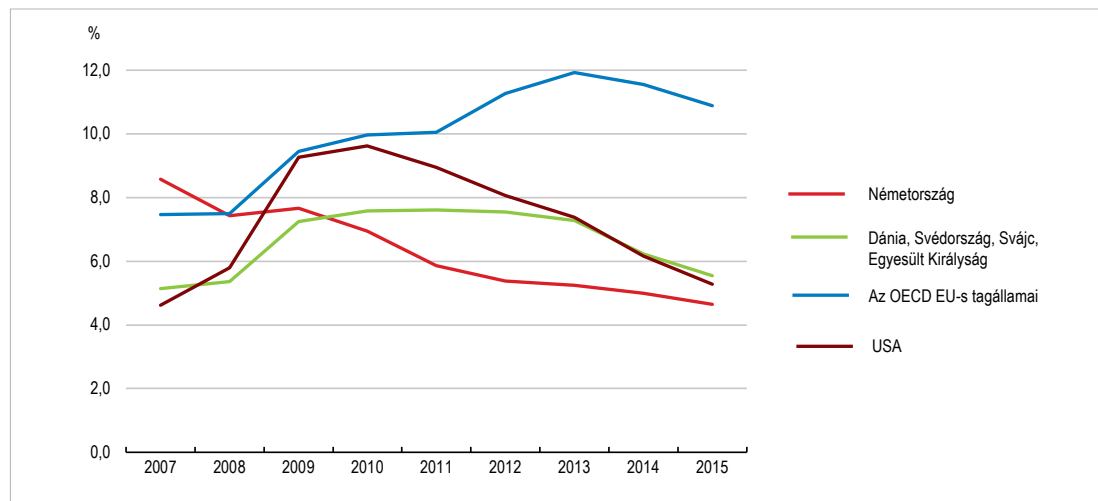
A munkaerőpiac helyzete a korábbi reformoknak köszönhetően sokat javult (OECD, 2016a: 4), a foglalkoztatottság tavaly 1,3%-kal nőtt (IMF, 2016a: 12). A legerőteljesebb növekedés a szolgáltatási szektorban tapasztalható (OECD, 2016a: 18).

A munkanélküliek aránya 2009 óta – amikor is a válság után mélypontján volt a német gazdaság – csökken (OECD, 2016a: 8). A 2015. január 1-jén bevezetett minimálbér (8,50 euró óránként) (IMF, 2016a: 32) a munkaerőpiac spektrumának alsóbb rétegeiben is egyértelműen kifizetődőbbé tette a munkavállalást (OECD, 2016a: 9), bár a bérek összességében nem emelkedtek jelentősen (IMF, 2016a: 32). 2017-ben ismét emelték a minimálbér összegét, 8,84 euróra (Der Spiegel, 2016). A *Die Zeit* egy korábbi híre szerint a minimálbér nem csökkentette a szegénységet és nem javított a bérkülönbségeken, legalábbis ezt támasztják alá a Szövetségi Statisztikai Hivatal (Statistisches Bundesamt) számai. A minimálbér bevezetése előtt a lakosság 15,4%-a számított szegénynek, 2016-ra ez az arány 15,7%-ra emelkedett (és ezen az adaton a menekültek figyelembevétele sem javítana számottevően.). Egyes szakértők azon aggodalmuknak adtak hangot, hogy a jelentős minimálbér-emelés esetleges munkahelyvesztéssel jár majd (Die Zeit, 2016). Az utóbbi éles kritikával érdemes szembeállítani a Minimálbér Bizottság (Mindestlohnkommission) 2016-os jelentését (Mindestlohnkommission, 2016). A bizottság jóval óvatosabban közelíti meg a minimálbér-emelés hatásaira vonatkozó kérdést. Elemzésük szerint jelenleg csak a rövid távú hatások ismertek. Tanulmányukban komplex megközelítést alkalmaznak: érintik többek között a bérelosztást, a foglalkoztatottsági szintet, a szociális biztonság kérdését, a munkaerő kereslet-kínálat problémáját és a kialakult versenyfeltételeket. A jelentés végkövetkeztetései részben pozitívak, részben inkább semlegesek, azonban itt felvethető, hogy a bizottság nem tekinthető a politikától teljesen független szervezetnek. A minimálbér-emelés hatásaira vonatkozó kérdés alapos megválaszolásához egyszerre lenne szükségünk a Minimálbér Bizottság átfogó megközelítésére, az újságok által idézett szakértők kritikus látásmódjára.

ra és legalább három-négy év statisztikai adataira. Így egyelőre korai lenne egyértelmű véleményt mondani.

Az alábbi grafikon a német munkanélküliségi ráta alakulását mutatja kilenc évre visszamenőleg, több ország és országcsoport kontextusában.

10. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása a munkaképes népesség százalékában mérve

Forrás: OECD (2016: 8)

Az alacsony munkanélküliségi ráta ellenére a gazdasági jelentésekben Németország esetében kiemelt szerepet kapnak a foglalkoztatási statisztikák, ugyanis a munkaerő-kínálat kapcsán problémák vetíthetők előre.

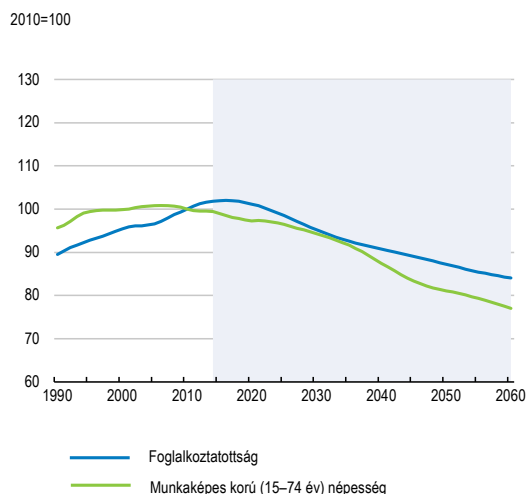
A következő ábra a foglalkoztatottság és a munkaképes korú népesség számának előrelátható alakulását mutatja. 2020-tól (IMF, 2016a: 18) kezdődően a munkaképes korú népesség meredekebb csökkenése tapasztalható, majd a grafikon szerint 2030 körül kinyílik az olló, ami súlyos munkaerőhiányt jelez.

A munkaerő-kínálat szűkülésének oka elsősorban a népesség elöregedése. Ezen folyamat negatív hatásainak kiküszöbölésére három megoldás kínálkozik (IMF, 2016a: 18): a nők és az idősebb munkavállalók foglalkoztatottságának javítása (OECD, 2016a: 4), valamint a bevándorlók effektív integrálása (IMF, 2016a: 18).

A német társadalom jövedelmi különbségei általában véve alacsonyak, azonban a nemek közötti megoszlás tekintetében jóval nagyobb eltéréseket tapasztalhatunk, leg-

inkább azért, mert sok nő (főleg a magasan kvalifikáltak és a kisgyerekesek) részmunkaidőben dolgozik. A nők magas arányának oka a részmunkaidős foglalkoztatottakon belül az adórendszerben is keresendő, amely nem motiválja kellően a teljes munkaidő vállalását, valamint az egész napos gyermekgondozás és az egész napos iskolák korlátozott kínálatában, ami szintén csökkenti sok nő foglalkoztatási esélyeit (OECD, 2016a: 18).

11. ábra: A foglalkoztatottság és népességszám előrelátható alakulása

Forrás: OECD (2016: 4)

Érdekességként megemlítenénk a nők aktivitási rátáját is: a 2015-ös adatok alapján a német állampolgárságú nők 79%-a aktív, az EU-n kívülről érkezetteknek azonban csak 51,2%-a jelenik meg a munkaerőpiacon (Eurostat, 2016a).

Ami a bevándorlókat és a menekülteket illeti, az effektív integráció erőfeszítéseket és kiadásokat követel. Ennek ellenére középtávon ezek a csoportok ellensúlyozhatják a demográfiai változásokból fakadó munkaerőkínálat-csökkenést (OECD, 2016a: 10). Az elmúlt években a bevándorlási hullámok eltolták a munkaképes korú népesség számának természetes csökkenését. Középtávon azonban nem biztosított a bevándorlást ösztönző faktorok fennmaradása (IMF, 2016a: 18).

Becslések szerint az életkorhoz kapcsolódó kormányzati kiadások 2040-re a GDP-hez viszonyítva 2–4,5%-kal növekedhetnek a jelenlegi gazdaságpolitika mellett (Federal Ministry of Finance, 2016). Az aktív életkor kitolása egy nyugdíjreform keretében ezzel

szemben javítaná a költségvetési kilátásokat, és kettős hasznot hozna: növelné a foglalkoztatottságot, miközben csökkenne az időskori szegénység (IMF, 2016a: 29).

7. Konjunktúramutatók

A gazdasági növekedés a 2009-es világszintű pénzügyi válság után ismét megindult (OECD, 2016a: 8). Egy német hírcsatorna, a Tagesschau, összegyűjtötte a legszámottevőbb prognózisokat a német gazdaság 2016-os és 2017-es növekedésére vonatkozóan. A főbb német és nemzetközi prognóziskészítő intézetek 1,7–1,8 százalékos növekedést jósoltak 2016-ra, 2017-re viszont alacsonyabbat, 1,4% körülit (Tagesschau, 2016). Az előrejelzés nem vált be, ugyanis a német gazdaság 2016-ban 1,9%-kal növekedett, a 2017-es adat pedig várhatóan 2% (IMF, 2017: 32).

Egy német gazdaságkutató intézet, a DIW Berlin (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) jelentése (DIW Berlin, 2016) szerint a német gazdaság 2016 harmadik pénzügyi negyedévében folytatta felfele ívelő útját, a növekedés ütemének minimális lassulása mellett. A GDP ebben az időszakban 0,4%-kal emelkedett. Az iparban a megrendelések átlagos csökkenése ellenére megmaradt a vállalkozó szellem. Azt jósolták, hogy az export valószínűleg csak lassan növekszik, és a keresletet negatívan érintheti majd az Egyesült Királyság döntése, a Brexit is (DIW Berlin, 2016). A teljesítménynövekedés 2016-ban mérséklődött, de Németország a befektetések biztos pontjaként megvédte a konjunktúrát (OECD, 2016a: 9).

Miközben az OECD 2016. áprilisi jelentése szerint a német szolgáltatói szektorban alacsony volt a teljesítmény (OECD, 2016a: 4), a DIW 2016 szeptemberében ugyanazt a területet lendületesnek értékelte. Mindez köszönhető a munkahelyteremtésnek, a nyugdíjemelésnek és a menekülthullámokkal kapcsolatos kiadásoknak. Mindazonáltal a mérsékelt áremelkedés csökkent a fogyasztás volumenének növekedését (DIW Berlin, 2016).

A kapacitáskihasználás erősebb, mint eddig átlagosan. A gazdasági növekedést a Kiel Institut für Weltwirtschaft (IfW) szerint főleg az építőipar húzza magával (a lakásberuházások 2016-ban 4,1%-kal növekedtek), illetve ők is kiemelik a szolgáltató szektort és az azon belüli munkahelyteremtést. Az állami kiadásokon túl a bérfejlesztések is növelik a fogyasztást. Ami a megtakarításokat illeti, egy részüket külföldön fektetik be, ez pedig befolyásolja a folyó fizetési mérleget. Az export, ami 2016 első felében még

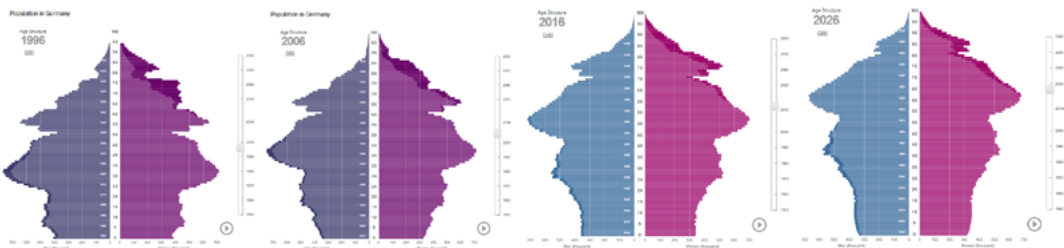
jelentősen növelte a GDP-t, főleg Ázsiába és Kelet-Európába irányul. Ezzel szemben 2016 második negyedében alábbhagyott a belső felhasználás. A harmadik negyedében már az export is csökkent. A szakértők ezen felül az iskolai és munkaszüneteknek tulajdonítják a gazdasági növekedés minimális lassulását, az utolsó negyedévre viszont már javulást jósoltak (Kiel Institut für Weltwirtschaft, 2016). A jóslat bevált, és 2017 augusztusában a német gazdaság exportszintje ismét szignifikáns növekedést mutatott, 3,1%-osat (Deutsche Welle, 2017).

A gazdasági növekedésből és a befektetési tevékenységből az alacsony jövedelmű háztartások a pozitív összműtatók ellenére nagyrészt nem profitáltak (OECD, 2016a: 4). Ezzel el is érkezünk a társadalmi indikátorok elemzéséhez.

8. Társadalmi indikátorok

A 82,5 millió fős (DESTATIS, 2017a) német lakosság korbéli összetételének változását érdemes korfával, idősorosan végigkövetni, ugyanis az elöregedés nagyon szembetűnő. Az alábbi ábrák, „pillanatfelvételek” a német statisztikai hivatal animált koráfájáról származnak, az 1996-os, a 2006-os, a 2016-os és a leendő 2026-os keresztmetszetet alapul véve.

12. ábra: Németország korfája (1996, 2006, 2016, 2026 várhatóan)

Forrás: DESTATIS (s.a.j.)

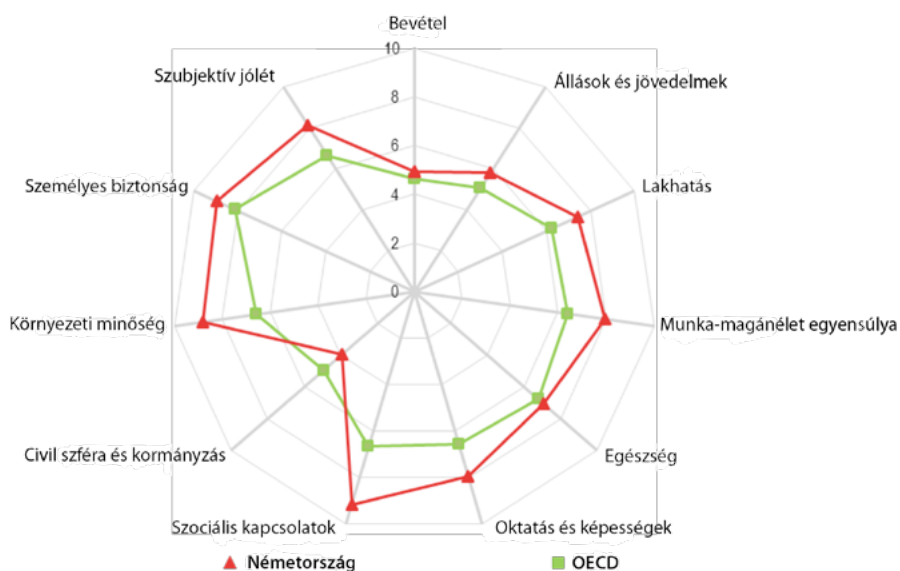
Az elöregedést az jelzi, hogy a korfa „lombja”, a legnépesebb korosztály, egyre idősebb korra, egyre „magasabbra” tolódik. A nyugdíjas korúak aránya 2014-ben Európában egyetlen országban volt magasabb Németországnál (20,8%), Olaszországban

(21,4%) (Statista, s.a.). Németországban a népesség előregedése és ezzel párhuzamosan a menekültek nagy létszáma várhatóan nem csak gazdasági, de további társadalmi kihívásokat is jelent majd (OECD, 2016a: 3). Mindeközben a Németországból kivándoroltak száma 2015-ben elérte a 3,4 milliót (OECD, 2015). Halvány reményt jelent a születési ráta emelkedése, amely 2015-ben 33 éves rekordot döntött: 1,5 gyermek/nő. Egy évvel korábban ez a szám még 1,43 volt. Ha kizárólag a keleti tartományokra vetítjük a mutatót, 1,56-ot kapunk, a bevándorolt nők körében még magasabb a ráta (Die Welt, 2016).

A 2015-ös évben a teljes munkaidőben dolgozók havi bruttó átlagjövedelme 3612 euró volt (Statista, 2016). Ugyanebben az évben Németország az éves átlagjövedelem alapján a világ országai között a 20. helyet foglalta el (Brandt 2016), 2017-re már a 19. helyre tornázta fel magát (Gregson 2017).

Németországban magas az életszínvonal, és az ország jól teljesít a legtöbb életminőségi mutató szempontjából. Különösen magasak a szociális kapcsolatoknak, a munka és a szabadidő egyensúlyának, a képzési és a környezeti mutatóknak a statisztikai az OECD többi államának átlagához képest (OECD, 2016a: 10).

13. ábra: Életminőségi szempontok Németországban (10-es értékelési skálán)

Forrás: OECD (2016: 10)

Oktatási szempontból itt is probléma a korai iskolaelhagyás. A jelentős fejlettség ellenére léteznek problémák a gyermekgondozási szolgáltatások területén is, és az egész napos iskolák által biztosított lehetőségek sem bizonyulnak elegendőnek (OECD, 2016a: 4). Németország a képzettség terén sok szempontból az OECD átlaga alatt teljesít, például a középfokú végzettséggel rendelkezők arányát tekintve, a műveltségi mutatókban, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányában és a diplomás nők részaránya kapcsán. Különösen elmarad a külföldiek képzettségét és az oktatáson keresztül történő mobilitást jelző mutatók tekintetében (OECD, 2016b). Ami az iskolai végzettségek szerinti megoszlást illeti, 2015-ben a következő volt: általános iskolai végzettséggel a lakosság 32,9%-a rendelkezett, középiskolaival 22,7%, szakiskolaival 29,5%. 3,9% nem rendelkezett iskolai végzettséggel (DESTATIS, s.a.k.).

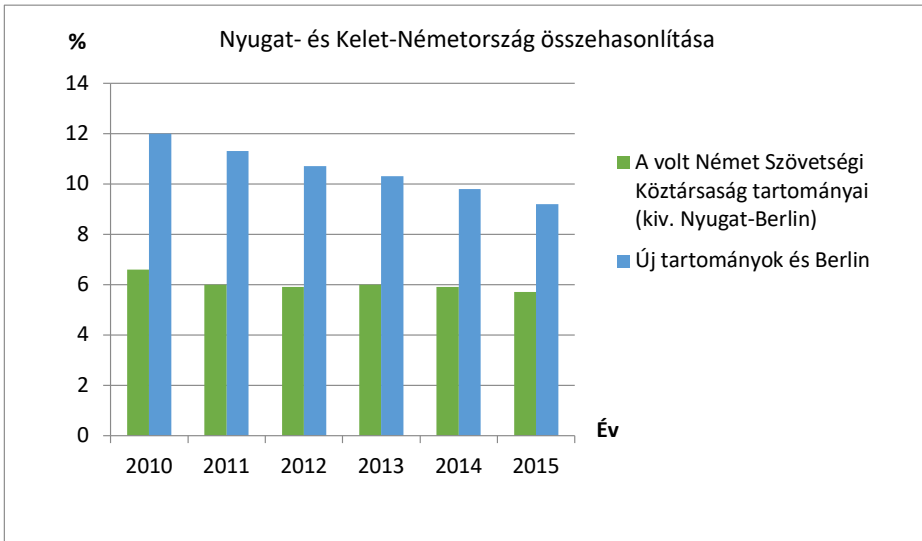
Érdekes lehet megvizsgálni a társadalmi indikátorokon belül a lakóingatlanokkal kapcsolatos mutatószámokat. A saját ingatlannal rendelkező családok aránya évek óta változatlan, mindösszesen 43%. Ez a szám a növekvő foglalkoztatottság és az alacsony kamatrátá ellenére sem indult növekedésnek. Tanulmányok kimutatták, hogy a lakástulajdonlás egyenes arányosságot mutat a jövedelmi helyzettel. Az is megállapítható továbbá, hogy a németek egyre gyakrabban élnek egyedül (Fabricius 2016).

9. Alternatív mutatók (GINI, HDI)

A társadalmi egyenlőtlenségek, azon belül a jövedelmi különbségek kimutatására a GINI-együtthatót használja a statisztika, amelyet egy olasz statisztikusról neveztek el (Portfolio, 2014). A GINI-index mérésére leggyakrabban százalékos kimutatást alkalmaznak, ahol a 0% a teljes egyenlőséget, a 100% pedig a teljes egyenlőtlenséget fejezi ki. A régi Német Szövetségi Köztársaság volt az egyik legnagyobb mértékben egyenlőségre törekvő ország egy OECD-felmérés szerint. 1980-ban a GINI-együttható 25% alatt volt (Deutsche Bundesbank, 2016: 6). Később a német újraegyesítést követően ez az arány nőtt, hiszen az ország keleti és nyugati fele között jelentősebb jövedelmi különbségek voltak, vannak. Az országban a 2008-as válság után a jövedelmi és jóléti különbségek csekély mértékben változtak, szemben például az USA-val és Franciaországgal, ahol jelentősen nőttek az egyenlőtlen jövedelmi viszonyok. Egy 2012-es OECD-felmérés szerint Németországban 29%-os (Deutsche Bundesbank, 2016: 7) volt a GINI-együttható, amely az OECD átlaga alatti (31%) (OECD, 2011). A 14. és a 15. ábra azt mutatja,

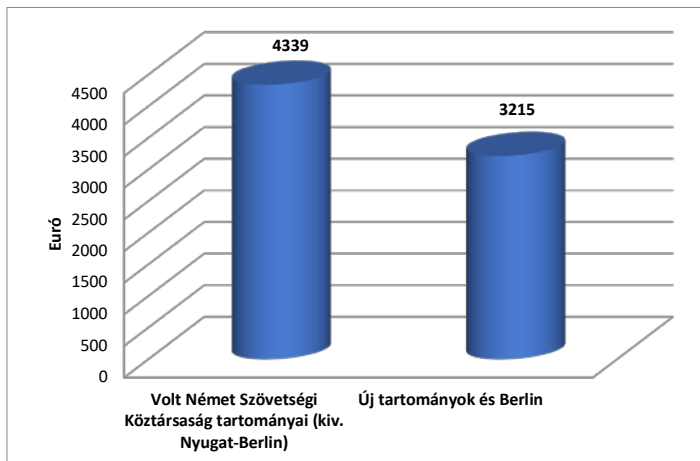
hogy milyen regionális eltérések vannak a munkanélküliséget és jövedelmi viszonyokat tekintve Németországban. Leolvasható, hogy a keleti tartományok gazdaságilag még mindig gyengébben teljesítenek, így a nyugatiak segítségére szorulnak.

14. ábra: A munkanélküliségi ráta Nyugat- és Kelet-Németországban (%)

Forrás: DESTATIS (s.a.l.)

15. ábra: A háztartások havi átlagjövedelme Nyugat- és Kelet-Németországban, 2014 (EUR)

Forrás: DESTATIS (s.a.m.)

A HDI (Human Development Index), azaz a humán fejlettségi mutató a jólét mértékét számszerűsíti, amelyet 1990 óta használunk (ENSZ). Komplex mutatószám, mert három alapmutató átlagolásával számolható ki, így mérése nem egyszerű feladat. Az első ilyen összetevője a hosszú és egészséges élet, amelyet a születéskor várható élettartamból számolnak ki. A második az iskolázottság, vagyis az írástudó felnőtt lakosság, illetve a beiskolázottak aránya (iskolaérett kor) az adott ország össznépszerűségéhez viszonyítva. A harmadik tényező pedig az életszínvonal, amelyet a vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó bruttó hazai termék fejez ki. Az értékét tekintve a HDI-index 0 és 1 között mozog (KSH, 2008). Három fokát különböztetjük meg: alacsony (nullához közeli), közepes, valamint magas (1-hez közeli) fejlettségi index. Németország egy 2014-es felmérés szerint rendkívül magas HDI- mutatóval rendelkezett (0,916), ezzel egy igen előkelő helyet szerzett, 188 országból a 6. helyre sorolták be. 2015-ben tovább javított az ország, a 4. helyet sikerült megszereznie 0,926-os HDI-értékkel (UNDP, 2016: 2). Ez átlag feletti eredménynek számít mind a magasan fejlett országok (0,896), mind pedig az OECD -országok között (0,88). Ez a szinte kiváló érték a folyamatos fejlődésnek köszönhető. A születéskor várható élettartam 7,9 évvel, az iskolában eltöltött idő 5,5 évvel, az iskoláskorú fiatalok várható iskolában eltöltött ideje 2,1 évvel és a GNI/fő 71,1%-kal nőtt 1980 és 2014 között (UNDP, 2016: 2). A HDI-indexet kiegészítő mutatók: IHDI, GDI, GII, MPI. Ezek hasonlóképpen mérik a fejlettséget, például nemekre bontva hasonlítják össze azt, illetve beleszámolják a különböző területek egyenlőtlenségeit. Az IHDI (Inequality-adjusted Human Development Index) pontosítja a humán fejlettségi mutatót, számolva az egyenlőtlenségből származó veszteséggel. Ez alapján Németország IHDI-indexe 0,853, vagyis 6,9%-ot veszített a teljes HDI-értékből. A GDI (Gender Development Index) tovább részletezi a HDI-t, nemekre bontva, az egyenlőtlenségekkel számolva mutatja meg egy-egy ország fejlettségi színvonalát. Németország GDI-je 2014-ben 0,963 volt (UNDP, s.a.a.). A GII (Gender Inequality Index) mutató három terület szerint hasonlítja össze a nemek közti egyenlőtlenségeket: csecsemő- és fiatakkori elhalálozás aránya, a parlamenti üléseken és a közép- és felsőoktatásban részt vevők aránya, illetve a munkaerőpiaci részarány. Németország 2014-ben 0,041-es GII-vel szerepel az ENSZ táblázataiban (UNDP, s.a.a.).

Összegzés

Világunkat számtalan olyan folyamat jellemzi, amely nagymértékben bizonytalanná teszi a jövőre vonatkozó előrejelzéseket.

Ezek közül mindenképpen említést érdemelnek a politikai okok: például az EU-szkeptikusok térhódítása szerte az Unióban, vagy a keleti és nyugati tagállamok ellentéte. Ezen felül érdemes még megemlíteni Donald Trump amerikai elnök szeszélyesnek mondható kül- és gazdaságpolitikáját és a TTIP-tárgyalások biztosnak vehető kudarcát. A Brexit hosszú távú hatásai szintén komoly fenyegetést jelenthetnek. Úgyszintén sötét árnyékot vet a német gazdaságra a Deutsche Bank kitétsége az európai pénzügyi problémáinak, a Volkswagen dízelbotrányát követő bizalomvesztés és az ebből adódó veszteségek. Sajnos a görög gazdaság problémái napjainkig sem oldódtak meg, ami súlyos terheket ró a német adófizetőkre, és a balkáni régióban érdekelt németországi bankokat is különösen sebezhetővé teszi. Ezekben a problémákban felül a mindenkori német vezetésnek komoly feladata van az Uniót veszélyeztető, szétartó nemzeti érdekek megzabolázása terén.

Németország gazdasági súlya alapján joggal nevezhető az Unió motorjának, és a Brexit hatására ez a szerep a jövőben még inkább erősödni fog. Bár a válság a német gazdaságot sem hagyta érintetlenül, a GDP ismét évről évre nő, és üteme magasabb, mint sok más EU-tagállamban. Ez a javulás különösen a bruttó hazai termék egy főre eső adatainak nemzetközi összehasonlítása esetén szembetűnő. A növekedés nem utolsósorban a Németországba irányuló migrációnak, illetve a bevándorlók integrációja miatt szükségképpen megnövekedő állami kiadásoknak, valamint a világgazdaság legutóbbi időszakban tapasztalható ismételt fellendülésének tudható be. A további makrogazdasági mutatók – mint például az alacsony munkanélküliségi ráta vagy a célként kitűzött értékhez közelítő inflációs szint – szintén további erősödést vetítenek előre. Ez a gondolat átvezet minket második hipotézisünk, a fenntarthatóság vizsgálatához. Bár költségvetési szempontból Németország gazdaságának jelenlegi állapota fenntartható, és az államadósság szintje is csökkenő tendenciát mutat, az előregedő társadalom problémája, valamint a globalizáció és a nemzetközi kereskedelem esetleges későbbi lassulása mindezt veszélybe sodorhatja. Hosszú távon az Unión belüli migráció kedvező hatása és a közel-keleti válságövezetből érkezők sikeres integrációja jelenthet egyfajta megoldást a problémákra.

Harmadik hipotézisünk kapcsán meg kell állapítanunk, hogy a minimálbér emelésének hatásai pillanatnyilag még nehezen körvonalazhatók. Azok pontos feltárása csak hosszabb távon lehetséges.

Zárásként szeretnénk felhívni a Tisztelt Olvasó figyelmét, hogy munkánk sok tekintetben egy „pillanatkép” a német gazdaság helyzetéről. A kézirat lezárásának időpontja 2017. november 6., így amikor kezébe veszi írásunkat, lehet, hogy a benne szereplő megállapítások már kevésbé helytállóak, mint megírásuk idején.

Irodalomjegyzék

- Brandt, M. (2016): Deutschland nur auf Platz 20. Statista, 09. 21. <https://de.statista.com/infografik/5946/rangliste-der-brutto-geldvermoegen-pro-kopf/> (letöltve: 2016. 10. 22.).
- Calia, M. (2015): S&P Affirms Credit Ratings on Germany at Triple-A. *The Wall Street Journal*, 01. 09. <http://www.wsj.com/articles/s-p-affirms-credit-ratings-on-germany-at-triple-a-1420822753> (letöltve: 2016. 11. 21.).
- Der Spiegel (2016): Mindestlohn steigt auf 8,84 Euro. Der Spiegel, 06. 28. <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/mindestlohn-steigt-auf-8-84-euro-a-1100239.html> (letöltve: 2016. 11. 20.).
- DESTATIS (2016a): Construction prices for residential buildings May 2016: +2.1% on a year earlier. DESTATIS, 07. 07. https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2016/07/PE16_231_61261.html (letöltve: 2016. 09. 30.).
- DESTATIS (2016b): Consumer prices in August 2016: +0.4% on August 2015. DESTATIS, 09. 13. https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2016/09/PE16_318_611.html (letöltve: 2016. 09. 27.).
- DESTATIS (2016c): Producer prices in August 2016: -1.6% on August 2015. DESTATIS, 09. 20. https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2016/09/PE16_330_61241.html (letöltve: 2016. 09. 30.).
- DESTATIS (2016d): Import prices in August 2016: -2.6% on August 2015. DESTATIS, 09. 27. https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2016/09/PE16_341_614.html (letöltve: 2016. 10. 02.).

- DESTATIS (2017a): Population: Key figures. <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/Population/Population.html> (letöltve: 2017. 10. 26, 2017. 11. 02.).
- DESTATIS (2017b): Consumer prices in October 2017. DESTATIS, 10. 30. https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2017/10/PE17_385_611.html (letöltve: 2017. 11. 02.).
- DESTATIS (2017c): Economic Structure. Gross domestic product, 2016. <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/NationalAccounts/NationalAccounts.html> (letöltve: 2017. 10. 29.).
- DESTATIS (s.a.): Prices. https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/Short-TermIndicators/Prices/pre110.html?cms_gtp=148106_list%253D2 (letöltve: 2017. 10. 24.).
- DESTATIS (s.a.b): Producer prices of agricultural products in August 2017: +13.5 % on August 2016. <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/Prices/PriceIndicesAgricultureForestry/AgriculturalProducts.html> (letöltve: 2016. 09. 30.).
- DESTATIS (s.a.c): Prices. <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/Prices/Prices.html> (letöltve: 2016. 09. 30.).
- DESTATIS (s.a.d): Employment. <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/LabourMarket/Employment/Employment.html> (letöltve: 2017. 10. 23.).
- DESTATIS (s.a.e.): Unemployment. <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/LabourMarket/Unemployment/Unemployment.html> (letöltve: 2017. 10. 23.).
- DESTATIS (s.a.f.): Consumer prices. <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/Prices/ConsumerPriceIndices/Tables/Consumer-PricesCategories.html> (letöltve: 2017. 11. 02.).
- DESTATIS (s.a.g): Consumer prices. https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/Prices/ConsumerPriceIndices/Tables/Consumer-PricesSpecial.html?cms_gtp=151286_list%253D4%2526151280_list%253D2 (letöltve: 2017. 11. 02.).

- DESTATIS (s.a.h): Prices. https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/Prices/IndexProducerPricesIndustrialProducts/Tables/Producer-PricesIndustrySelectedIndices.html?cms_gtp=205748_list%253D2 (letöltve: 2017. 11. 02.).
- DESTATIS (s.a.i.): Prices. https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/Short-TermIndicators/Prices/bpr110.html?cms_gtp=147232_list%253D2 (letöltve: 2017. 11. 02.).
- DESTATIS (s.a.j.): Bevölkerungspyramide. <https://service.destatis.de/bevoelkerungspyramide/> (letöltve: 2016. 10. 22.).
- DESTATIS (s.a.k.): Bildungsstand. <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/BildungForschungKultur/Bildungsstand/Tabellen/Bildungsabschluss.html> (letöltve: 2016. 10. 23.).
- DESTATIS (s.a.l.): Labour market. https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/LabourMarket/Unemployment/Tables/_lrar001.html (letöltve: 2016. 11. 08.).
- DESTATIS (s.a.m.): Income, receipts and expenditure of households - Size of household. <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/IncomeConsumptionLivingConditions/IncomeReceiptsExpenditure/Tables/Territory.html> (letöltve: 2016. 11. 08.).
- Deutsche Bundesbank (2016): Distributional effects of monetary policy. *Deutsche Bundesbank*, 2016. 09., 6. o. https://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Downloads/Publications/Monthly_Report_Articles/2016/2016_09_effects.pdf?blob=publicationFile (letöltve: 2016. 11. 08.).
- Deutsche Bundesbank (2017): Die deutsche Zahlungsbilanz für das Jahr 2016. Monatsbericht, 2017. 03. https://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Veroeffentlichungen/Monatsberichtsauftaetze/2017/2017_03_zahlungsbilanz.pdf?blob=publicationFile (letöltve: 2017. 10. 30.).
- Deutsche Welle (2014): German economic growth flat in 2013, but deficit under control. *Deutsche Welle*, 2014. 01. 14. <http://www.dw.com/en/german-economic-growth-flat-in-2013-but-deficit-under-control/a-17362284> (letöltve: 2016. 11. 21.).
- Deutsche Welle (2017): German exports surge in August. *Deutsche Welle*, 2017. 10. 10. <http://www.dw.com/en/german-exports-surge-in-august/a-40886349> (letöltve: 2017. 10. 26.).

- Die Welt (2016): Geburtenrate erreicht Höchstwert seit 33 Jahren. *Die Welt*, 2016. 10. 17. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article158816226/Geburtenrate-erreicht-Hoechstwert-seit-33-Jahren.html> (letöltve: 2016. 11. 20.).
- Die Zeit (2016): Mindestlohn zeigt kaum Wirkung. *Die Zeit*, 2016. 10. 05. <http://www.zeit.de/wirtschaft/2016-10/mindestlohn-wirkung-statistisches-bundesamt> (letöltve: 2016. 11. 20.).
- DIW Berlin (2016): DIW Konjunkturbarometer September 2016: Deutsche Wirtschaft setzt Aufwärtsbewegung fort. https://www.diw.de/de/diw_02.c.102177.de/forschung_beratung/daten/konjunkturbarometer/konjunkturbarometer_vom_29_april_2015.html (letöltve: 2016. 10. 17.).
- ECB (2017): Long-term interest rate statistics for EU Member States. <http://www.ecb.europa.eu/stats/money/long/html/index.en.html> (letöltve: 2017. 10. 30.).
- ECB (s.a.): Key ECB interest rates. <https://www.ecb.europa.eu/stats/monetary/rates/html/index.en.html> (letöltve: 2017. 11. 02.).
- EKB (2016): Az EKB szakértőinek 2016. szeptemberi makrogazdasági prognózisa az euróövezetről. *EKB*, szeptember, 4. o. <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecbstaffprojections201609.hu.pdf?7e93bb83880fb4af165b1664d491805d> (letöltve: 2016. 09. 30.).
- Eurostat (2016a): Migrant integration statistics – employment. April 2016. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migrant_integration_statistics_-_employment (letöltve: 2016. 09. 15.).
- Eurostat (2016b): Euro area unemployment at 10.2%. *Eurostat*, 105/2016, 2016. 05. 31. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7412086/3-31052016-AP-EN.pdf> (letöltve: 2016. 11. 24.).
- Eurostat (2016c): Annual inflation stable at 0.2% in the euro area: Up to 0.3% in the EU. *Eurostat*, 175/2016, 2016. 09. 15. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7639672/2-15092016-BP-EN.pdf/d57df836-165a-46fe-9fcf-0ac45752c43d> (letöltve: 2016. 10. 02.).
- Eurostat (2017a): Euro area unemployment at 9.6%: EU28 at 8.1%. *Eurostat*, 34/2017, 2017. 03. 01. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7895735/3-02032017-AP-EN.pdf/8a73cf73-2bb5-44e4-9494-3dfa39427469> (letöltve: 2017. 10. 23.).

- Eurostat (2017b): Annual inflation stable at 1.5% in the euro area: Up to 1.8% in the EU. *Eurostat*, 156/2017, 2017. 10. 17. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8319852/2-17102017-AP-EN.pdf/07037a2d-76af-4d26-83e3-0947cc961f28> (letöltve: 2017. 10. 24.).
- Eurostat (2017c): People outside the labour market. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_outside_the_labour_market (letöltve: 2016. 10. 22.).
- Eurostat (2017d): Unemployment statistics. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics (letöltve: 2017. 10. 23.).
- Eurostat (s.a.a): nama_10_gdp. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (letöltve: 2016. 11. 18, 2017. 10. 29.).
- Eurostat (s.a.b): nama_10_pc. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (letöltve: 2017. 10. 29.).
- Eurostat (s.a.c): gov_10a_main. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (letöltve: 2017. 10. 29.).
- Eurostat (s.a.d): gov_10dd_edpt1. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (letöltve: 2017. 10. 30.).
- Fabricius, M. (2016): Wohneigentum ist für viele Deutsche unerreichbar. *WELT*, 2016. 07. 18. <https://www.welt.de/finanzen/immobilien/article157142138/Wohneigentum-ist-fuer-viele-Deutsche-unerreichbar.html> (letöltve: 2016. 10. 23.).
- Federal Ministry of Finance (2016): Fourth Report on the Sustainability of Public Finances. *Federal Ministry of Finance*. http://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Press_Room/Publications/Brochures/2016-09-15-Fourth-Report-on-Sustainability.pdf?__blob=publicationFile&v=6 (letöltve: 2016. 09. 15.).
- Gregson, J. (2017): The World's Richest and Poorest Countries. *Global Finance Magazine*, 02. 13. <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/worlds-richest-and-poorest-countries> (letöltve: 2017. 10. 26.).
- IMF (2016a): Country Report: Germany. *International Monetary Fund*, No. 16/202, 4. o., 6. o., 12. o., 18. o., 29. o., 32. o., 45. o. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr16202.pdf> (letöltve: 2016. 09. 15., 2016. 09. 26.).

- IMF (2016b): Globally Important German Financial System is Resilient. *International Monetary Fund*, 06. 29. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/07/06/21/55/Globally%20Important%20German%20Financial%20System%20is%20Resilient> (letöltve: 2016. 10. 02.).
- IMF (2017): World Economic Outlook. Seeking Sustainable Growth: Short-Term Recovery, Long-Term Challenges. *International Monetary Fund*, 10, 32. o. <http://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/09/19/world-economic-outlook-october-2017> (letöltve: 2017. 10. 26.).
- Kiel Institut für Weltwirtschaft (2016): Gemeinschaftsdiagnose. Herbst 2016. https://www.ifw-kiel.de/wirtschaftspolitik/prognosezentrum/konjunkt/2016/gdherbst2016_langfassung.pdf (letöltve: 2016. 10. 18.).
- KSH (2008): A humán fejlettségi mutató. *Statisztikai Tükör*, (2)85, 06. 27. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel308042.pdf> (letöltve: 2016. 11. 08.).
- Mindestlohnkommission (2016): Erster Bericht zu den Auswirkungen des gesetzlichen Mindestlohns. Bericht der Mindestlohnkommission an die Bundesregierung nach § 9 Abs. 4 Mindestlohngesetz, Berlin. <https://www.mindestlohn-kommission.de/DE/Bericht/pdf/Bericht2016.pdf?blob=publicationFile&v=5> (letöltve: 2016. 11. 23.).
- Münchau, W. (2016): Draghi, Schäuble and the high cost of Germany's savings culture. *Financial Times*, 05. 08. <https://www.ft.com/content/ac187312-12cf-11e6-839f-2922947098f0> (letöltve: 2016. 11. 20.).
- OECD (2011): An Overview of Growing Income Inequalities. Main Findings. *OECD*, 25. o. <http://www.oecd.org/els/soc/49499779.pdf> (letöltve: 2016. 11. 08.).
- OECD (2015): More than 3 million German emigrants in OECD countries. *OECD*, 01. 06. <https://www.oecd.org/els/mig/more-than-3-million-german-emigrants-in-oecd-countries.htm> (letöltve: 2016. 10. 23.).
- OECD (2016a): Wirtschaftsberichte DEUTSCHLAND. *OECD*, 04., 3–4. o., 8–10. o., 12. o., 18. o. <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/Wirtschaftsbericht-Deutschland-Zusammenfassung.pdf> (letöltve: 2016. 09. 15.).
- OECD (2016b): Education at a Glance 2016: OECD Indicators. *OECD Publishing, Paris*. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2016-en> (letöltve: 2016. 10. 23.).
- OECD (2017a): Balance of Payments BPM6 (MEI). <http://stats.oecd.org/> (letöltve: 2017. 10. 30.).

- OECD (2017b): B1_GA: Gross domestic product. <http://stats.oecd.org/> (letöltve: 2017. 10.30.).
- OECD (2017c): Unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/997c8750-en. <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm> (letöltve: 2017. 10. 23.).
- OECD (2017d): Current account balance (indicator). doi: 10.1787/b2f74f3a-en. <https://data.oecd.org/trade/current-account-balance.htm> (letöltve: 2017. 11. 02.).
- Portfolio (2014): Szegények és gazdagok. Tényleg szétszakad a világ? *Portfólió*, 02. 03. http://www.portfolio.hu/gazdasag/szegenyek_es_gazdagok_tenyleg_szetszakad_a_vilag.194690-2.html (letöltve: 2016. 11. 08.).
- Statista (2016): Durchschnittlicher Bruttomonatsverdienst eines vollzeitbeschäftigten Arbeitnehmers* in Deutschland von 1991 bis 2015. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/237674/umfrage/durchschnittlicher-bruttomonatsverdienst-eines-arbeitnehmers-in-deutschland/> (letöltve: 2016. 10. 21.).
- Statista (s.a.): Anteil der Bevölkerung im Alter ab 65 Jahren in Ländern Europas im Jahr 2014. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/243939/umfrage/anteil-der-bevoelkerung-ab-65-in-laendern-europas/> (letöltve: 2016. 10. 22.).
- Tagesschau (2016): Konjunkturprognosen für Deutschland – Die Vorhersagen der Wirtschaftsschätzer. *Tagesschau*, 10. 10. <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/konjunkturprognose114.html> (letöltve: 2016. 10. 17.).
- Thomas, A. (2016): Germany Puts Migration-Related Costs at Over \$86 Billion Over Next Four Years. *The Wall Street Journal*, 07. 01. <http://www.wsj.com/articles/germany-puts-migration-related-costs-at-over-86-billion-over-next-four-years-1467392402> (letöltve: 2016. 11. 20.).
- UNDP (2016): Human Development Report 2015. Germany. *United Nations, Development Programme*, 2. o. http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/DEU.pdf (letöltve: 2016. 10. 24.).
- UNDP (s.a.a.): Human Development Reports. Table 4: Gender Development Index. <http://hdr.undp.org/en/composite/GDI> (letöltve: 2016. 11. 20.).
- UNDP (s.a.b.): Human Development Reports. Table 5: Gender Inequality Index. <http://hdr.undp.org/en/composite/GII> (letöltve: 2016. 11. 20.).